

تأثیر سوادآموزی بر افزایش سرمایه اجتماعی و روان‌شناختی سوادآموزان

■ عابدین بازگیر***

■ مهدی نامجومش**

■ علی باقرزاده**

■ احمد شریفان*

چکیده:

هدف اصلی پژوهش حاضر که با روش نیمه آزمایشی گروه کنترل همراه با پیش و پس‌آزمون انجام شد، بررسی میزان تأثیر شرکت در دوره‌های سوادآموزی و دریافت محتوای آموزشی مرتبط با آن بر افزایش سرمایه اجتماعی و روان‌شناختی سوادآموزان بود. به این منظور از جامعه آماری، یعنی تمامی زنانی که در نیمه دوم سال ۱۳۹۶ در سطح کشور در یکی از دوره‌های سوادآموزی (دوره سوادآموزی و انتقال) ثبت‌نام کرده و با حضور در کلاس درس، مشغول سوادآموزی بودند، به روش غیر تصادفی از نوع در دسترس، ۴۸۰ نفر از سه استان سیستان و بلوچستان، آذربایجان غربی و البرز انتخاب شدند؛ به طوری که نیمی از آنان به گروه آزمایش (۱۲۰ نفر دوره سوادآموزی و ۱۲۰ نفر دوره انتقال) و نیمی دیگر به گروه کنترل تعلق داشتند. سپس با استفاده از دو مقیاس محقق ساخته، متغیرهای پژوهش موردسنجش قرار گرفتند.

تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از تحلیل کوواریانس نشان داد، شرکت در دوره‌های سوادآموزی به‌طور معنی‌داری بر افزایش سرمایه اجتماعی و روان‌شناختی سوادآموزان تأثیر دارد. به طوری که با تداوم سوادآموزی میزان تأثیر آن بر سرمایه اجتماعی ۱۲/۶ درصد (میزان اثر در دوره سوادآموزی ۰/۵۰۲ و دوره انتقال ۰/۶۲۸) و سرمایه روان‌شناختی ۳۲/۴ درصد (میزان اثر در دوره سوادآموزی ۰/۳۲۷ و در دوره انتقال ۰/۶۵۱) به‌طور معنی‌دار افزایش می‌یابد. لذا، نتیجه می‌گیریم: سوادآموزی بر افزایش سرمایه اجتماعی و روان‌شناختی سوادآموزان زن شرکت‌کننده در دوره‌های سوادآموزی به‌طور معنی‌دار تأثیر دارد و با تداوم سوادآموزی بر میزان آن افزوده می‌شود.

سوادآموزی، سوادآموز، سرمایه اجتماعی، سرمایه روان‌شناختی

کلید واژه‌ها:

□ تاریخ پذیرش مقاله: ۹۸/۹/۶

□ تاریخ شروع بررسی: ۹۸/۳/۴

□ تاریخ دریافت مقاله: ۹۸/۲/۲

* دانشجوی دکتری سنجش و اندازه‌گیری دانشگاه تهران (نویسنده مسئول) ..... a_sharifan2003@yahoo.com
** معاون پشتیبانی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی و دانشجوی دکتری مدیریت فرهنگی دانشگاه دفاع ملی ..... bagherzadeh.lmo@gmail.ir
*** مدیر کل دفتر نظارت، سنجش و ارزشیابی سازمان نهضت سوادآموزی و دانشجوی دکتری روان‌شناسی تربیتی دانشگاه آزاد تهران مرکز ..... mnamjoo@chmail.ir
**** معاون دفتر نظارت، سنجش و ارزشیابی سازمان نهضت سوادآموزی کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی ..... a.bazgir1346@chmail.ir

مقدمه

در دنیای رو به رشد امروز، جوامعی موفق خواهند بود که از نیروی انسانی توانا و خردمند برخوردار باشند. بر پایه نظریه‌های توسعه، انسان جزو منابع جدید مولد ثروت به شمار می‌آید و مفهوم سرمایه انسانی بر آن صحنه می‌گذارد. در واقع، سرمایه انسانی «تلفیقی^۱» از ویژگی‌های ذاتی، توانمندی‌های اکتسابی و تجربه‌های کسب‌شده توسط فرد در طول زندگی است و تفاوت‌های موجود بین آحاد مردم ریشه در توانایی‌شان در کسب توانمندی‌ها دارد.

متوسلی و آهنچیان (۱۳۸۱) اظهار می‌دارند: مهم‌ترین تفاوت بین کشورهای پیشرفته صنعتی و کشورهای کم‌درآمد و توسعه‌نیافته، ناشی از سرمایه انسانی آن‌هاست. به همین دلیل، تأمین آموزش کافی و لازم در طول زندگی یک فرد، به او کمک می‌کند با شناخت شرایطی که در آن قرار دارد، خود را با شرایط دائماً متغیر جامعه انطباق دهد و سازگار کند. حاصل این سازگاری، شکل‌گیری انسانی قدرتمند، کارآمد و اثربخش و فراهم کردن زندگی غنی برای افراد جامعه است.

دو اقتصاددان به نام‌های شولتز^۲ (۱۹۶۲) و بیکر^۳ (۱۹۶۴) معتقدند سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی نه تنها از طریق تراکم و انباشت آموزش، بلکه از طریق این موارد صورت می‌گیرد:

۱. آموزش‌های قبل از مدرسه؛
۲. آموزش‌های ابتدایی، راهنمایی تحصیلی، دبیرستان، مدرسه‌های فنی و حرفه‌ای و تحصیلات عالی؛
۳. آموزش‌های بعد از فارغ‌التحصیلی از دانشگاه؛
۴. مراقبت از تندرستی و بهداشت عمومی؛
۵. به دست آوردن اطلاعات کافی از عرضه و تقاضای کار و خدمات؛
۶. جست‌وجوی کار و درآمدهای بالاتر (به نقل از حسن‌پور رودبارکی و لبادی، ۱۳۹۵).

امروزه معلوم شده است که این نوع سرمایه بخشی جدایی‌ناپذیر از روح و جسم فرد به شمار می‌رود که به تأمین و نگهداری نیاز دارد تا بتوان از اتلاف آن جلوگیری کرد (عمادزاده، ۱۳۷۵). به نقل از صنوبری (۱۳۸۸)، لذا بر این اساس، امروزه در جوامع به افزایش بهره‌وری انسان توجه خاصی شده است و از انسان به‌عنوان عنصر اصلی توسعه یاد می‌شود. زیرا سرمایه انسانی به‌صورت دانش، مهارت و تخصص در افراد تجسم یافته است که به شکل گسترده‌ای می‌تواند به افزایش بهره‌وری سازمان‌ها و ... کمک کند.

انسانی که در تعامل با سایر افراد بوده است، به‌مرور به‌واسطه تعامل با مردم می‌تواند به سرمایه دیگری از نوع سرمایه انسانی دست یابد. امروزه این نوع سرمایه را «سرمایه اجتماعی^۴» نام نهاده‌اند که می‌تواند بستر مناسبی را برای نیل به موفقیت در تمامی جنبه‌های زندگی افراد فراهم کند. بنابراین، می‌توان سرمایه اجتماعی را به‌عنوان درجه‌ای از انسجام اجتماعی، تعاملات، اعتماد، ارتباطات متقابل و دوطرفه، ادراک و احساس تعهد متقابل میان اعضای یک گروه دانست (انیکس^۵ و بولن^۶، ۲۰۰۰). به نقل

از ریماز، مرادی و ابوالقاسمی، ۱۳۹۴). با گسترش شبکه‌های انسانی، اعضای گروه نوعی دارایی را تشکیل می‌دهند که می‌توان آن را به‌عنوان نوعی سرمایه مورد توجه قرار داد. لذا بدیهی است که هر قدر افراد بیشتری را بشناسید و هر قدر دید مشترکی بین اعضای گروه وجود داشته باشد، سرمایه اجتماعی غنی‌تری خواهید داشت (فیلد، ۱۳۸۶).

با توجه به تعریف فوق، می‌توان گفت که سرمایه اجتماعی یک امانت یا ودیعه اجتماعی یا طبیعی نیست، بلکه چیزی است که باید در طول زمان و طی زندگی برای کسب آن کوشید. به‌واسطه این تلاش است که امکان دسترسی فرد به منابع اقتصادی، فرهنگی و... از طریق ارتباطات اجتماعی فراهم می‌شود. در واقع به اعتقاد بوردیو^۸، سرمایه اجتماعی نوعی محصول اجتماعی ناشی از تعامل اجتماعی است. بولن و انیکس (۱۹۹۹)، به نقل از شریفیان ثانی، (۱۳۸۰) مؤلفه‌های مهم سرمایه اجتماعی را چنین برشمرده‌اند:

۱. مشارکت در اجتماع؛
۲. کنش‌گرایی در یک موقعیت اجتماعی؛
۳. احساس اعتماد و امنیت؛
۴. پیوندهای همسایگی؛
۵. ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها؛
۶. بها دادن به زندگی؛
۷. پیوندهای کاری؛
۸. پیوندهای دولتی و خانوادگی.

نهایت^۹ و گوشال^{۱۰} (به نقل از شکرپیگی، ۱۳۹۰) نیز سه مؤلفه ساختاری، شناختی و رابطه‌ای برای سرمایه اجتماعی در نظر می‌گیرند. بررسی مطالب مربوط به این سه مؤلفه نشان‌دهنده نوعی تعامل در روابط اجتماعی است. بنابراین، به‌طور خلاصه می‌توان چنین استنباط کرد که سرمایه اجتماعی از روابط و پیوندهای مبتنی بر اعتماد اجتماعی بین فردی و بین گروهی، و تعاملات افراد با گروه‌ها، سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی، و هم‌بستگی و انسجام اجتماعی حاصل می‌شود که حمایت اجتماعی لازم را برای افراد و گروه‌ها به وجود می‌آورد و انرژی لازم را برای تسهیل کنش‌ها در جهت تحقق هدف‌های فردی و جمعی میسر می‌سازد.

بررسی پیشینه نظری پژوهش درباره سرمایه اجتماعی نشان می‌دهد، عوامل گوناگونی از جمله آموزش در شکل‌گیری سرمایه اجتماعی مؤثرند (گلیزر^{۱۱} و لایسون^{۱۲}، ۲۰۰۲ به نقل از ریماز و همکاران، ۱۳۹۴). در این راستا مطالعه‌ای در قالب فراتحلیل توسط جین^{۱۳} و گروت^{۱۴} (۲۰۰۹) روی ۱۴۲ مطالعه معتبر درباره اعتماد اجتماعی و ۲۶۸ مطالعه معتبر در خصوص مشارکت اجتماعی صورت گرفت. میانگین اندازه اثر به‌دست‌آمده به ترتیب برای اعتماد اجتماعی برابر ۰/۴۶ و برای مشارکت اجتماعی

برابر ۵۵٪ در مورد جامعه آماری (یک سال قبل از ورود به آموزش رسمی تا سطوح دانشگاهی) بود. نتیجه فراتحلیل به عمل آمده نشان داد که یک انحراف معیار از سال‌های تحصیلی به اندازه ۱۲ تا ۱۷ درصد در انحراف معیار اعتماد و مشارکت اجتماعی اثر دارد. این میزان اثر به ما اجازه می‌دهد از این عقیده که آموزش و پرورش نقشی اساسی در توسعه سرمایه اجتماعی دارد، حمایت کنیم. به طوری که می‌توان اظهار داشت: یک دهه تغییر در سرمایه اجتماعی، ریشه در سال‌های مدرسه دارد. زیرا به واسطه آموزش شهروندی، دانش‌آموزان هنجارهای پایه و مسئولیت‌پذیری در جامعه را به خوبی اعمال دموکراسی یاد می‌گیرند. در واقع آموزش مدرسه‌ای و بودن در مدرسه، شرایطی را برای دانش‌آموزان فراهم می‌کند که آنان بتوانند بر پایه دانش شهروندی در زندگی واقعی عمل کنند.

آموزش و پرورش تنها عاملی نیست که اعتماد به کل مردم و مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی را تعیین می‌کند، بلکه عامل فردی بسیار قدرتمندی است، (نی^{۱۵} و همکاران، ۱۹۹۶؛ پاتنام، ۲۰۰۰ به نقل از جین و گروت، ۲۰۰۹). به طور کلی تأثیر آموزش و پرورش روی سرمایه اجتماعی می‌تواند خودش را در قالب ارتباطات مؤثر بین فردی و یا دوری از افراد نشان دهد. در این راستا، سید نورانی، سجادی، فروزان و جهانگرد (۱۳۹۴) بر پایه بررسی خود در مورد نقش آموزش در ایجاد سرمایه اجتماعی در ایران (۱۳۹۰-۱۳۶۰) نتیجه گرفته‌اند که آموزش اثر مثبتی بر سرمایه اجتماعی دارد و در این باره آموزش پایه (ابتدایی) بیشترین اثر را داشته است.

از سوی دیگر، آموزش و پرورش علاوه بر افزایش سرمایه اجتماعی، بر ویژگی‌های روان‌شناختی فرد نیز اثر می‌گذارد که امروزه از آن به عنوان نوع دیگری از سرمایه، تحت عنوان سرمایه روان‌شناختی، یاد می‌شود. وجود سرمایه روان‌شناختی در فرد، نشانگر ارزیابی مثبت او از اوضاع و احتمال موفقیت بر مبنای تلاش و پشتکار برانگیخته شده است. این نوع سرمایه رابطه نیرومندی با عملکرد و شادکامی فرد در امور دارد که به وی محول می‌شوند.

لذا، می‌توان سرمایه روان‌شناختی را یک حالت روان‌شناسی مثبت و رویکرد واقع‌گرا و انعطاف‌پذیر نسبت به زندگی تلقی کرد که از چهار مؤلفه امیدواری، خوش‌بینی، تاب‌آوری و خودکارآمدی تشکیل شده است و هر کدام به عنوان یک ظرفیت روان‌شناسی مثبت در نظر گرفته می‌شوند (لوتانز^{۱۶}، یوسف^{۱۷} و آوولی^{۱۸}، ۲۰۰۷/۱۳۹۲).

بنابراین می‌توان اظهار داشت سرمایه روان‌شناختی یک قابلیت سطح بالای مثبت است. اگرچه ابعاد چهارگانه فوق ممکن است هر کدام استقلال مفهومی داشته باشند، اما می‌توانند که سهم نظری منحصر به فرد و قابل اندازه‌گیری برای یک سازه محوری (سرمایه روان‌شناختی) داشته باشند که نشانگر ارزیابی مثبت فرد از اوضاع و احتمال موفقیت بر مبنای تلاش و پشتکار برانگیخته شده است.

همه ما مفهوم محیط یادگیری را می‌دانیم. درک روشن از مؤلفه‌ها و ابعاد محیط یادگیری و به کارگیری درست آن‌ها در تعلیم و تربیت یادگیرندگان می‌تواند بر توسعه سرمایه روان‌شناختی آنان اثر بگذارد. زیرا

بهبود و توسعه سرمایه روان‌شناختی بستگی زیادی به محیط یادگیری دارد.

تامرز^{۱۹} (۲۰۱۶) در پژوهش خود با عنوان «تأثیر فرصت‌های یادگیری و سرمایه روان‌شناختی روی خلاقیت در رفتار کاری»، به این نتیجه دست یافت که بین دو متغیر «فرصت‌های یادگیری» و «سرمایه روان‌شناختی» به میزان ۲۰٪ رابطه مثبت وجود دارد. بنابراین، آموزش افراد به افزایش آموخته‌ها، مهارت‌ها و شایستگی‌های آنان منجر می‌شود. همین موضوع نیز به شکل‌گیری خودپنداره مثبت در یادگیرندگان کمک می‌کند. در نتیجه خوش‌بین می‌شوند و امید بیشتری به تحقق هدف‌هایشان پیدا می‌کنند، خود را کارآمد می‌بینند و برای رسیدن به هدف‌های زندگی‌شان صبوری و بردباری نشان می‌دهند. یعنی تاب‌آوری آنان در مقابل مسائل و مشکلات فردی و بین فردی، زندگی اجتماعی و... افزایش می‌یابد. به همین دلایل است که جوامع مترقی در پی آموزش تمامی افراد جامعه هستند که حاصل آن می‌تواند جامعه‌ای پویا، مترقی و توسعه‌یافته را به ارمغان آورد.

در کشور ما نیز «سازمان نهضت سوادآموزی» در این راستا و با هدف تسلط سوادآموزان (بی‌سوادان بالای ۱۰ سال) بر مهارت‌های پایه سواد، همراه با ارزش‌ها و نقش‌های خاص فرهنگ غالب جامعه، از طریق ایجاد انگیزش درونی و تداوم یادگیری به‌طور مستقل، کوشش می‌کند (برگرفته از برنامه درسی مرحله اول آموزش بزرگسالان نهضت سوادآموزی ایران، ۱۳۹۰).

سوادآموزی در ایران، مبتنی بر این مفهوم است که آموزش برای پیشرفت جامعه ضرورتی انکارناپذیر دارد و جامعه زمانی می‌تواند به درجات بالایی از پیشرفت دست یابد که آحاد مردم از سواد کافی و به‌روز برخوردار باشند. در واقع، کسب سواد عنصری کلیدی برای رشد و ارتقای انسان و جامعه در همه عرصه‌های زندگی به شمار می‌آید. باید بگوییم که در طول زمان و تغییرات به‌عمل آمده در جوامع و برحسب نیازهای روز آن‌ها، مفهوم سواد تغییر کرده است. به طوری که برحسب تعریف یونسکو در سال ۱۹۵۸: باسواد کسی است که به همراه درک مطلب، توانایی خواندن و نوشتن یک جمله ساده را در زندگی روزمره خود داشته باشد. امروزه سواد عبارت است از کسب مهارت‌های خواندن، نوشتن و حساب کردن و استفاده از آنکه به تبع آن، توسعه مشارکت مدنی و شهروندی، بهبود سلامت و معیشت و برابری جنسیتی به دست می‌آید هدف‌های برنامه‌های سوادآموزی باید منعکس‌کننده این مفهوم باشد (کمپین جهانی سواد، ۲۰۰۵ به نقل از مؤسسه آمار سازمان علمی فرهنگی ملل متحد، ۲۰۱۲/۱۳۹۴).

در این راستا نهضت سوادآموزی ایران نیز به‌عنوان مسئول اجرایی برنامه سوادآموزی در کشور، سواد را مجموعه‌ای از توانایی‌ها و قابلیت‌هایی می‌داند که به افراد کمک می‌کند:

۱. با اعتمادبه‌نفس با مسائل فردی و تنش‌های گوناگون اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و آب‌وهوایی مواجه شوند و مسائل خود را حل کنند.
۲. تعامل و ارتباط سازنده‌ای را با دیگران و محیط پیرامونشان برقرار کنند؛
۳. آگاهانه و با اختیار در توسعه جامعه محلی و ملی مشارکت کنند؛

۴. اطلاعات خود را مدیریت کنند، دانش خود را افزایش دهند و با استفاده درست از آن‌ها زندگی خود را بهبود بخشند (سازمان نهضت سوادآموزی ایران، ۱۳۹۴).

بر پایه تعریف فوق، می‌توان چنین استنباط کرد که در ایران «سوادآموز» به فردی گفته می‌شود که بیش از ۱۰ سال سن دارد، از تحصیل بازمانده و فاقد مهارت‌های پایه سواد است، و در یکی از دوره‌های سوادآموزی (سوادآموزی، تحکیم سواد یا انتقال) ثبت‌نام و به یادگیری مشغول است (سازمان نهضت سوادآموزی، ۱۳۹۳: ۱۶). اما این سوادآموز مانند هر انسانی ویژگی‌هایی دارد که می‌تواند او را در فرایند سوادآموزی به پیش ببرند یا مانع یادگیری‌اش شوند.

لذا، همان‌طور که از نظر گذشت، توسعه اجتماعی مستلزم دگرگونی عمده اجتماعی و ساختاری است و این امر نیز در گرو توسعه انسانی است که ریشه در گسترش توانایی‌های بالقوه آحاد جامعه دارد. در واقع، فرایند توسعه تحت تأثیر فرایند آموزش است و پیوندی جدایی‌ناپذیر با آن دارد و آموزش به‌عنوان یک فرایند، به خدمتی در مجموعه پیچیده‌ای از فعالیت‌های مرتبط با توسعه تبدیل می‌شود (یونسکو، ۱۳۷۱). به همین دلیل در سال‌های اخیر، توجه متخصصان نظام‌های آموزشی و پرورشی (به‌ویژه متخصصانی که با رویکرد جامعه‌شناختی مسائل و برنامه‌های آموزشی و پرورشی را مطالعه می‌کنند) به مقوله سرمایه جوامع (به‌استثنای سرمایه اقتصادی) و ابعاد آن معطوف شده است.

از سوی دیگر، امروزه سرمایه‌های توسعه‌ای مرسوم، همچون سرمایه اقتصادی، سرمایه فیزیکی، سرمایه محیطی، سرمایه فرهنگی، سرمایه اجتماعی، سرمایه روان‌شناختی و... به‌عنوان عناصر کلیدی در تحلیل‌های مرتبط با توسعه جوامع مورد توجه قرار می‌گیرند. در واقع، هر یک از این سرمایه‌ها بخشی از منابع توسعه را شامل می‌شوند که با هم در ارتباط هستند. در نتیجه، می‌توان سوادآموزی و آموزش مداوم بزرگ‌سالان را اهرم توسعه پایدار و رکن اصلی توانمندسازی اجتماعی به‌شمار آورد. در واقع با کسب سواد یا افزایش آن، جامعه فرصت‌های بیشتری به‌منظور مشارکت اجتماعی برای افراد باسواد فراهم می‌کند و آنان از این طریق می‌توانند در توسعه اجتماعی شرکت کنند.

علاوه بر این، سرمایه اجتماعی اثری مهم دارد و آن ایجاد سرمایه انسانی در نسل بعدی است. سرمایه اجتماعی هم در خانواده هم در اجتماع نقش مهمی را در ایجاد سرمایه انسانی در نسل در حال ظهور ایفا می‌کند. در همین که کلمن^{۲۰} (۱۹۹۸)، به نقل از نازک تبار و ویسی، (۱۳۸۷) می‌گوید: آموزش و یادگیری می‌تواند هنجارها، مهارت‌ها و ارزش‌های سودمند برای همکاری اجتماعی و مشارکت در امور آن را تقویت کند و میزان متفاوتی از سرمایه اجتماعی را در افراد شرکت‌کننده در فرایند آموزش و یادگیری شکل دهد.

بنابراین، آموزش و پرورش یکی از مهم‌ترین تعیین‌کننده‌های سرمایه اجتماعی است و جهت‌گیری آینده جامعه را نشان می‌دهد. این آموزش و پرورش است که سرمایه‌های شناختی، اخلاقی، اجتماعی و... را به یادگیرندگان آموزش می‌دهد (اف^{۲۱} و فنج^{۲۲}، ۲۰۰۲ به نقل از جین و گروت، ۲۰۰۹) و به‌واسطه

آن، یادگیرندگان آموزش‌های لازم شهروندی را دریافت می‌کنند هنجارهای پایه و مسئولیت‌پذیری در جامعه را به‌خوبی می‌آموزند، ساختار ارزشی آنان شکل می‌گیرد و با امید و اعتماد بیشتری برای زندگی واقعی آماده می‌شوند. به همین دلیل است که مطرح می‌شود: آموزش انسان را به سرمایه انسانی تبدیل می‌کند و علاوه بر افزایش سرمایه اجتماعی آنان، بر ویژگی‌های روان‌شناختی‌شان نیز اثر می‌گذارد که امروزه از آن به‌عنوان سرمایه روان‌شناختی یاد می‌شود. یعنی سوادآموزی و آموزش مداوم بزرگسالان، اهرم توسعه پایدار و رکن اصلی توانمندسازی اجتماعی محسوب می‌شود.

با توجه به آنچه از نظر گذشت، اکنون این سؤال مطرح می‌شود که: سهم سوادآموزی بزرگسالان، به‌عنوان یکی از عوامل تعیین‌کننده در افزایش سرمایه روان‌شناختی و سرمایه اجتماعی چقدر است؟ زیرا تاکنون در این زمینه (به‌ویژه سوادآموزی بزرگسالان که متولی آن سازمان نهضت سوادآموزی ایران است) پژوهشی انجام نشده است تا مشخص شود که برنامه‌های آموزشی نهضت سوادآموزی برای بی‌سوادان و کم‌سوادان (در قالب دوره‌های سوادآموزی و انتقال) تا چه اندازه در این زمینه اثرگذارند.

روش پژوهش

جامعه آماری و نمونه پژوهش

پژوهش حاضر از نوع نیمه آزمایشی گروه کنترل همراه با پیش و پس‌آزمون است. جامعه آماری پژوهش شامل تمامی زنانی می‌شود که در نیمه دوم سال ۱۳۹۶ در سطح کشور در یکی از دوره‌های سوادآموزی^{۳۳} یا انتقال^{۳۴} ثبت نام کرده و با حضور در کلاس‌های درس مشغول سوادآموزی بوده‌اند. نمونه آماری شامل ۴۸۰ سوادآموز شد که به روش در دسترس انتخاب شدند. شیوه انتخاب و دستیابی به سوادآموزان به این صورت بود که ابتدا از میان استان‌های کشور، سه استان سیستان و بلوچستان، آذربایجان غربی و البرز به دلیل دسترسی بیشتر به افراد گروه کنترل (به‌ویژه افراد بی‌سواد) که به کسب سواد تمایل نداشتند) انتخاب شدند. سپس به روش نمونه‌گیری غیر تصادفی از نوع در دسترس، برای هر دو گروه آزمایش و کنترل از هر دوره در هر استان ۴۰ سوادآموز و در مجموع ۴۸۰ سوادآموز (نیمی دوره سوادآموزی و نیمی دیگر دوره انتقال) بین ۱۰ تا ۴۹ سال به‌عنوان گروه نمونه انتخاب شدند.

لازم به توضیح است، افراد گروه کنترل در دوره سوادآموزی، بی‌سوادانی بودند که به کسب سواد تمایلی نداشتند و نمی‌توانستند یا نمی‌خواستند در دوره سوادآموزی ثبت‌نام کنند. از سوی دیگر، سوادآموزان گروه کنترل دوره انتقال نیز سوادآموزانی بودند که بعد از قبولی در دوره سوادآموزی، تمایلی به ادامه سوادآموزی نداشتند و یا به دلایلی نتوانسته‌اند در دوره انتقال ثبت‌نام و به تداوم سوادآموزی مشغول شوند. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی گروه نمونه در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی سوادآموزان گروه نمونه به تفکیک دوره و استان

انتقال n=۱۶۹			سوادآموزان n=۱۷۳			دوره و استان	ویژگی‌ها
آذربایجان غربی n= ۵۳	البرز n= ۶۴	سیستان و بلوچستان n= ۵۲	آذربایجان غربی n= ۵۵	البرز n= ۵۹	سیستان و بلوچستان n= ۵۸		
۵۲ ٪ ۹۸/۱	۶۴ ٪ ۱۰۰	۴۴ ٪ ۸۴/۶	۵۴ ٪ ۹۸/۲	۵۹ ٪ ۱۰۰	۴۷ ٪ ۸۱	زن	جنسیت
۱ ٪ ۱/۹	۰ ٪ ۰	۸ ٪ ۱۵/۴	۱ ٪ ۱/۸	۰ ٪ ۰	۱۱ ٪ ۱۹	مرد	
۴ ٪ ۷/۵	۰ ٪ ۰	۲۱ ٪ ۴۰/۴	۱ ٪ ۱/۸	۴ ٪ ۶/۸	۱۴ ٪ ۲۴/۱	مجرد	تأهل
۴۹ ٪ ۹۲/۵	۶۴ ٪ ۱۰۰	۳۱ ٪ ۵۹/۶	۵۴ ٪ ۹۸/۲	۵۵ ٪ ۹۳/۲	۴۴ ٪ ۷۵/۹	متأهل	
۱ ٪ ۱/۹	۰ ٪ ۰	۱۶ ٪ ۳۰/۸	۲ ٪ ۳/۶	۱ ٪ ۱/۷	۱۰ ٪ ۱۷/۲	۱۰ تا ۱۹	گروه سنی
۲۱ ٪ ۳۹/۶	۱۰ ٪ ۱۵/۶	۱۶ ٪ ۳۰/۸	۱۱ ٪ ۲۰	۶ ٪ ۱۰/۲	۱۷ ٪ ۲۹/۳	۲۰ تا ۲۹	
۲۲ ٪ ۴۱/۵	۲۲ ٪ ۳۴/۴	۱۰ ٪ ۱۹/۲	۲۷ ٪ ۴۹/۱	۲۲ ٪ ۳۷/۳	۲۰ ٪ ۳۴/۵	۳۰ تا ۳۹	
۹ ٪ ۱۷	۳۲ ٪ ۵۰	۱۰ ٪ ۱۹/۲	۱۵ ٪ ۲۷/۳	۳۰ ٪ ۵۰/۸	۱۱ ٪ ۱۹	۴۰ تا ۴۹	
۲۰ ٪ ۳۷/۷	۵۸ ٪ ۹۰/۶	۵۱ ٪ ۹۸/۱	۱۵ ٪ ۲۷/۳	۵۲ ٪ ۸۸/۱	۵۶ ٪ ۹۶/۶	شهر	محل زندگی
۳۳ ٪ ۶۲/۳	۶ ٪ ۹/۴	۱ ٪ ۱/۹	۴۰ ٪ ۷۲/۷	۷ ٪ ۱۱/۹	۲ ٪ ۳/۴	روستا	
۴۹ ٪ ۹۲/۵	۶۲ ٪ ۹۶/۹	۴۴ ٪ ۸۴/۶	۵۳ ٪ ۹۶/۴	۵۸ ٪ ۹۸/۳	۵۰ ٪ ۸۶/۲	خانه‌دار	شغل
۴ ٪ ۷/۵	۲ ٪ ۳/۱	۸ ٪ ۱۵/۴	۲ ٪ ۳/۶	۱ ٪ ۱/۷	۸ ٪ ۱۳/۸	شاغل	

ابزارهای پژوهش

از دو مقیاس بسته پاسخ محقق ساخته برای اندازه‌گیری دو متغیر اصلی پژوهش، یعنی سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی استفاده به عمل آمد که مراحل متعددی برای ساخت آن‌ها به این شرح طی شد:

۱. مطالعه منابع موجود در ارتباط با دو متغیر مذکور و ابعاد آن؛
۲. تعریف متغیرها و ابعاد آن‌ها؛
۳. استخراج شاخص‌هایی برای سنجش متغیرهای موردنظر؛
۴. بحث و گفت‌وگو بین اعضای گروه پژوهش درباره شاخص‌های تعیین شده؛
۵. تهیه مقیاس‌های اولیه برای اندازه‌گیری هر دو متغیر پژوهش؛
۶. تدوین هر یک از مقیاس‌ها و اجرای آن‌ها روی تعداد محدودی از سوادآموزان برای تعیین متناسب‌سازی زبان گزاره‌ها با سطح سوادآموزان مورد مطالعه؛
۷. اصلاح و بازنگری در مقیاس‌های تهیه شده و اجرای دوباره آن‌ها در مورد سوادآموزان برای تعیین اعتبار به معنای همسانی درونی؛
۸. اصلاح و بازنگری مجدد مقیاس‌ها و تایپ و آماده‌سازی آن‌ها برای اجرای اصلی در مرحله پیش‌آزمون. بعد از طی فرایندی که از نظر گذشت، دو مقیاس ساخته شد. از سوی دیگر، به منظور تعیین «روایی عاملی» از تحلیل عاملی تأییدی نیز استفاده به عمل آمد و نتیجه نشان داد که هر دو مقیاس یعنی سرمایه اجتماعی (با چهار خرده مقیاس دارای واریانس مشترک ۴۸/۵۴۸) و روان‌شناختی (با چهار خرده مقیاس دارای واریانس مشترک ۵۶/۴۷۵ درصد) به‌طور جداگانه از یک عامل کلی اشباع شده‌اند. بنابراین، هر دو ابزار بر پایه مراحل طی شده و از نظر متخصصان از روایی محتوایی و سازه و اعتبار به معنای همسانی درونی (به‌عنوان شاهدهی بر روایی سازه) برخوردار بودند.

الف. مقیاس سنجش سرمایه اجتماعی

این مقیاس از دو بخش جمعیت‌شناختی و گزاره‌های مرتبط با ابعاد سرمایه اجتماعی تشکیل شده است. بخش اول و دوم به ترتیب دارای ۱۲ سؤال بسته پاسخ و ۲۱ گزاره از نوع طیف لیکرت است. اعتبار به معنای همسانی درونی مقیاس به روش آلفای کرونباخ بر پایه اجرای پیش‌آزمون محاسبه شد. ضرایب اعتبار به‌دست‌آمده برای سوادآموزان گروه گواه و آزمایش به ترتیب برابر ۰/۷۸ و ۰/۸۴ بود. همچنین ضرایب اعتبار برای سوادآموزان دوره انتقال مربوط به گروه گواه و آزمایش به ترتیب برابر ۰/۸۳ و ۰/۷۵ بود.

ب. مقیاس سرمایه روان‌شناختی

این مقیاس ۲۶ گزاره از نوع «طیف لیکرت» دارد که سرمایه روان‌شناختی و ابعاد آن را موردسنجش قرار می‌دهد. اعتبار به معنای «همسانی درونی مقیاس»، به روش «آلفای کرونباخ» بر پایه اجرای پیش‌آزمون محاسبه شد. ضرایب اعتبار به دست آمده برای سوادآموزان دوره سوادآموزی مربوط به گروه گواه و آزمایش به ترتیب برابر $0/90$ و $0/89$ بود. همچنین ضرایب اعتبار برای سوادآموزان دوره انتقال مربوط به گروه گواه و آزمایش به ترتیب برابر $0/87$ و $0/80$ بود.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، ضرایب اعتبار کل مقیاس‌ها در حد بالاست. بالا بودن ضرایب اعتبار، حاکی از وجود همسانی درونی بین گزاره‌های تشکیل‌دهنده هر مقیاس است. علاوه بر این، وجود همسانی درونی بالا نشان می‌دهد که مجموعه پرسش‌های تشکیل‌دهنده مقیاس، خصیصه واحدی (سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی) را می‌سنجند.

بعد از نهایی‌سازی و تایپ مقیاس‌ها، مقیاس‌های ساخته شده، به تعداد اعضای گروه نمونه تکثیر و در مورد آنان به‌طور فردی و چهره به چهره اجرا شد.

بعد از جمع‌آوری ابزارهای تکمیل شده، پاسخ‌های افراد مورد مطالعه بر پایه دستورالعمل نمره‌گذاری، نمره‌دهی شد. سپس با استفاده از روش‌های آمار توصیفی اطلاعات جمع‌آوری شده مورد توصیف قرار گرفت. در مرحله بعد، به منظور آزمون فرضیه‌های پژوهش از «تحلیل کوواریانس» (به دلیل وجود پیش و پس‌آزمون، فاصله‌ای بودن مقیاس اندازه‌گیری، و بهنجار بودن توزیع فراوانی نمره‌ها) استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

فرضیه اول پژوهش: شرکت در دوره‌های سوادآموزی و دریافت محتوای آموزشی مرتبط با آن بر افزایش سرمایه اجتماعی سوادآموزان شرکت‌کننده تأثیر دارد.

شاخص‌های محاسبه شده مطابق جدول‌های ۲ و ۳ درباره سرمایه اجتماعی حاکی است که بین میانگین نمرات دو گروه از سوادآموزان (آزمایش و گواه) در پیش‌آزمون و پس‌آزمون تفاوت مشاهده می‌شود؛ به طوری که میزان سرمایه اجتماعی در پس‌آزمون گروه آزمایش افزایش یافته است.

تأثیر سوادآموزی بر افزایش سرمایه اجتماعی و روان‌شناختی سوادآموزان

گواه		آزمایش		گروه‌ها	شاخص‌ها
پس‌آزمون	پیش‌آزمون	پس‌آزمون	پیش‌آزمون		
۸۰	۸۰	۹۲	۹۲		تعداد
۵۱/۷۸	۵۳/۸۸	۷۰/۵۴	۵۴/۸۲		میانگین
۱/۰۱	۱/۱۱	۱/۰۲	۰/۸۴		خطای معیار میانگین
۹	۹/۹۲	۹/۷۸	۸/۱۰		انحراف معیار
-۰/۵۵	-۰/۱۹	۰/۲۲	-۰/۱۶		درجه کجی
۰/۲۷	۰/۲۷	۰/۲۵	۰/۲۵		خطای معیار درجه کجی
-۰/۰۵	-۰/۳۵	-۰/۷۲	۰/۸۹		درجه کشیدگی
۰/۵۳	۰/۵۳	۰/۵۰	۰/۵۰		خطای معیار درجه کشیدگی
۲۹	۳۰	۵۲	۲۸		حداقل نمره
۷۱	۷۳	۹۲	۷۶		حداکثر نمره
۰/۱۰	۰/۰۶	۰/۰۹	۰/۰۸		آماره کلموگروف - اسمیرنوف
۰/۰۵	۰/۲۰	۰/۰۸	۰/۱۹		سطح معنی‌دار بودن

جدول ۳. شاخص‌های توصیفی سوادآموزان دوره انتقال مورد مطالعه بر حسب نمره‌های سرمایه اجتماعی به تفکیک پیش و پس‌آزمون

گواه		آزمایش		گروه‌ها	شاخص‌ها
پس‌آزمون	پیش‌آزمون	پس‌آزمون	پیش‌آزمون		
۸۱	۸۱	۸۸	۸۸		تعداد
۵۱/۲۵	۵۷/۲۷	۷۲/۴۶	۵۷/۱۳		میانگین
۰/۹۳	۰/۸۶	۰/۹۲	۰/۶۷		خطای معیار میانگین
۸/۳۶	۷/۷۶	۸/۶۴	۶/۲۸		انحراف معیار
۰/۷۵	۰/۱۹	-۰/۳۴	-۰/۰۳		درجه کجی

جدول ۳. (ادامه)

گواه		آزمایش		گروه‌ها	شاخص‌ها
۰/۲۷	۰/۲۷	۰/۲۶	۰/۲۶	خطای معیار درجه کجی	
۱/۰۸	۰/۰۳	۱/۰۲	-۰/۶۴	درجه کشیدگی	
۰/۵۳	۰/۵۳	۰/۵۱	۰/۵۱	خطای معیار درجه کشیدگی	
۳۷	۳۹	۴۶	۴۴	حداقل نمره	
۸۰	۷۸	۹۳	۷۰	حداکثر نمره	
۰/۰۷	۰/۰۸	۰/۱۱	۰/۰۷	آماره کلموگروف - اسمیرنف	
۰/۲۰	۰/۲۰	۰/۰۱۱	۰/۲۰	سطح معنی‌دار بودن	

قبل از تحلیل کوواریانس، پیش‌فرض‌های آن موردبررسی قرار گرفتند تا از برقراری مفروضه‌های آن اطمینان حاصل شود. در «آزمون کلموگروف-اسمیرنف» مشخص شد که توزیع فراوانی نمره‌ها بهنجار است. از سوی دیگر، «آزمون لوین» نیز برای یکسانی واریانس‌ها انجام شد و نتایج آن نشان دارند مفروضه یکسانی واریانس‌ها در گروه‌های مورد مطالعه برای انجام تحلیل کوواریانس برقرار است.

جدول ۴. آزمون لوین برای بررسی مفروضه یکسانی واریانس‌ها

دوره	متغیرها	F	درجه آزادی فرضیه	درجه آزادی خطا	سطح معنی‌داری
سوادآموزی	سرمایه اجتماعی	۰/۷۷۹	۱	۱۷۰	۰/۳۷۹
	سرمایه روان‌شناختی	۲/۲۹۰	۱	۱۷۰	۰/۱۳۲
انتقال	سرمایه اجتماعی	۰/۱۴۷	۱	۱۶۷	۰/۷۰۲
	سرمایه روان‌شناختی	۰/۶۲۰	۱	۱۶۷	۰/۴۳۲

به منظور آزمون معنی‌دار بودن تفاوت مشاهده‌شده از تحلیل کوواریانس استفاده به عمل آمد که شاخص‌های مربوط به آن به شرح جدول‌های ۵ و ۶ است.

جدول ۵. نتایج تحلیل کوواریانس سرمایه اجتماعی در سوادآموزان دوره سوادآموزی

تأثیر سوادآموزی بر افزایش سرمایه اجتماعی و روان‌شناختی سوادآموزان

نام متغیر	منابع تغییرات	مجموع مجذورات نمرات	درجه آزادی	میانگین مجموع مجذورات نمرات	نسبت	سطح معنی دار بودن	مجدور اتا
سرمایه اجتماعی	پیش‌آزمون	۴۴۹,۷۳۸	۱	۴۴۹,۷۳۸	۵,۱۹	۰,۰۲۴	۰,۰۳
	گروه‌ها	۱۴۷۶۰,۵۲۵	۱	۱۴۷۶۰,۵۲۵	۱۷۰,۳۳۳	۰,۰۰۱	۰,۵۰۲
	خطا	۱۴۶۴۵,۰۳۸	۱۶۹	۸۶,۶۵۷			
	کل	۶۷۸۳۷۴	۱۷۲				

با توجه به نتایج تحلیل کوواریانس می‌توان چنین اظهار داشت که شرکت در دوره سوادآموزی و دریافت آموزش مرتبط با آن به‌طور معنی‌داری بر افزایش سرمایه اجتماعی سوادآموزان شرکت‌کننده تأثیر دارد و می‌توان ۵۰٪ درصد از تغییرات سرمایه اجتماعی سوادآموزان را بر پایه شرکت آنان در دوره سوادآموزی تبیین کرد.

جدول ۶. نتایج تحلیل کوواریانس سرمایه اجتماعی سوادآموزان دوره انتقال

نام متغیر	منابع تغییرات	مجموع مجذورات نمرات	درجه آزادی	میانگین مجموع مجذورات نمرات	نسبت	سطح معنی دار بودن	مجدور اتا
سرمایه اجتماعی	پیش‌آزمون	۷۹۳/۷۱۳	۱	۷۹۳/۷۱۳	۱۱/۶۷۱	۰/۰۰۱	۰/۰۶۶
	گروه‌ها	۱۹۰۴۹/۲۶۸	۱	۱۹۰۴۹/۲۶۸	۲۸۰/۱۰۷	۰/۰۰۱	۰/۶۲۸
	خطا	۱۱۲۸۹/۱۶۷	۱۶۶	۶۸/۰۰۷			
	کل	۶۸۶۷۷۹	۱۶۹				

نتایج تحلیل کوواریانس حاکی از آن است که شرکت در دوره انتقال و دریافت محتوای آموزشی مرتبط با آن به‌طور معنی‌داری بر افزایش سرمایه اجتماعی سوادآموزان شرکت‌کننده تأثیر دارد و می‌توان ۶۲٪ درصد از تغییرات سرمایه اجتماعی آنان را بر پایه شرکتشان در دوره انتقال تبیین کرد.

فرضیه دوم پژوهش: شرکت در دوره‌های سوادآموزی و دریافت محتوای آموزشی مرتبط با آن بر افزایش سرمایه روان‌شناختی سوادآموزان شرکت‌کننده تأثیر دارد.

شاخص‌های محاسبه‌شده مطابق جدول‌های ۷ و ۸ درباره سرمایه روان‌شناختی حاکی از آن است که بین میانگین نمرات دو گروه از سوادآموزان (آزمایش و گواه) در پیش‌آزمون و پس‌آزمون تفاوت مشاهده می‌شود؛ به‌طوری‌که میزان سرمایه روان‌شناختی در پس‌آزمون گروه آزمایش یافته است.

جدول ۷. شاخص‌های توصیفی سوادآموزان دوره سوادآموزی مورد مطالعه برحسب نمره‌های سرمایه روان‌شناختی به تفکیک

پیش و پس آزمون

گواه		آزمایش		شاخص‌ها	گروه‌ها
پس آزمون	پیش آزمون	پس آزمون	پیش آزمون		
۸۰	۸۰	۹۲	۹۲	تعداد	
۸۰/۹۱	۷۱/۳۷	۹۴/۵۴	۷۰/۲۸	میانگین	
۱/۲۶	۱/۲۶	۰/۹۸	۱/۱۰	خطای معیار میانگین	
۱۱/۲۹	۱۱/۳۱	۹/۴۲	۱۰/۵۲	انحراف معیار	
-۰/۴۹	-۰/۲۴	-۰/۰۱	۰/۰۳	درجه کجی	
۰/۲۷	۰/۲۷	۰/۲۵	۰/۲۵	خطای معیار درجه کجی	
۰/۰۷	۰/۰۱	۰/۸۳	-۰/۲۴	درجه کشیدگی	
۰/۵۳	۰/۵۳	۰/۵۰	۰/۵۰	خطای معیار درجه کشیدگی	
۵۳	۴۰	۶۶	۴۵	حداقل نمره	
۱۰۷	۹۴	۱۱۸	۹۵	حداکثر نمره	
۰/۱۵	۰/۰۵	۰/۱۰	۰/۰۶	آماره کلموگروف-اسمیرنوف	
۰/۰۱	۰/۲۰	۰/۰۲	۰/۲۰	سطح معنی دار بودن	

جدول ۸. شاخص‌های توصیفی سوادآموزان دوره انتقال مورد مطالعه بر حسب نمره‌های سرمایه روان‌شناختی به تفکیک پیش و پس آزمون

و پس آزمون

گواه		آزمایش		شاخص‌ها	گروه‌ها
پس آزمون	پیش آزمون	پس آزمون	پیش آزمون		
۸۱	۸۱	۸۸	۸۸	تعداد	
۶۹/۹۹	۷۵/۹۱	۹۸/۹۳	۷۳/۸۶	میانگین	
۱/۳۱	۱/۱۱	۱/۰۴	۰/۸۴	خطای معیار میانگین	
۱۱/۷۶	۱۰/۰۳	۹/۷۳	۷/۸۵	انحراف معیار	
۰/۳۷	-۰/۳۸	-۰/۱۶	۰/۱۱	درجه کجی	
۰/۲۷	۰/۲۷	۰/۲۶	۰/۲۶	خطای معیار درجه کجی	
۱/۱۷	-۰/۵۹	-۰/۲۲	-۰/۵۹	درجه کشیدگی	
۰/۵۳	۰/۵۳	۰/۵۱	۰/۵۱	خطای معیار درجه کشیدگی	

جدول ۸. (ادامه)

گواه		آزمایش		شاخص‌ها
پس‌آزمون	پیش‌آزمون	پس‌آزمون	پیش‌آزمون	
۴۲	۵۴	۶۹	۵۶	حداقل نمره
۱۰۶	۹۵	۱۱۸	۹۰	حداکثر نمره
۰/۰۹	۰/۰۸	۰/۰۶	۰/۰۷	آماره کلموگروف-اسمیرنوف
۰/۲۰	۰/۲۰	۰/۲۰	۰/۲۰	سطح معنی‌دار بودن

به‌منظور آزمون معنی‌دار بودن تفاوت مشاهده‌شده از تحلیل کوواریانس استفاده شد که شاخص‌های آن در جدول‌های ۹ و ۱۰ آمده‌اند.

جدول ۹. نتایج تحلیل کوواریانس سرمایه روان‌شناختی سوادآموزان دوره سوادآموزی

نام متغیر	منابع تغییرات	مجموع مجذورات نمرات	درجه آزادی	میانگین مجموع مجذورات نمرات	نسبت	سطح معنی‌دار بودن	مجذورات آتا
سرمایه روان‌شناختی	پیش‌آزمون	۱۰۳۰/۷۱۹	۱	۱۰۳۰/۷۱۹	۱۰/۱۷۳	۰/۰۰۲	۰/۰۵۷
	گروه‌ها	۸۲۲۰/۵۳۹	۱	۸۲۲۰/۵۳۹	۸۱/۱۳۷	۰/۰۰۱	۰/۳۲۷
	خطا	۱۷۱۲۲/۴۹۴	۱۶۹	۱۰۱/۳۱۷			
	کل	۱۳۶۴۲۳۹	۱۷۲				

نتایج تحلیل کوواریانس به‌عمل‌آمده حاکی از این است که شرکت در دوره سوادآموزی و دریافت آموزش مرتبط به آن به‌طور معنی‌دار بر افزایش سرمایه روان‌شناختی سوادآموزان شرکت‌کننده تأثیر دارد و می‌توان ۳۲/۷ درصد از تغییرات سرمایه روان‌شناختی سوادآموزان را بر پایه شرکت آنان در دوره سوادآموزی تبیین کرد.

جدول ۱۰. نتایج تحلیل کوواریانس سرمایه روان‌شناختی سوادآموزان دوره انتقال

نام متغیر	منابع تغییرات	مجموع مجذورات نمرات	درجه آزادی	میانگین مجموع مجذورات نمرات	نسبت	سطح معنی‌دار بودن	مجذورات آتا
سرمایه روان‌شناختی	پیش‌آزمون	۲۲۳/۸۱۳	۱	۲۲۳/۸۱۳	۱/۹۴۷	۰/۱۶۵	۰/۰۱۲
	گروه‌ها	۳۵۵۱۴/۹۳۷	۱	۳۵۵۱۴/۹۳۷	۳۰۸/۹۷۵	۰/۰۰۱	۰/۶۵۱
	خطا	۱۹۰۸۰/۷۶۶	۱۶۶	۱۱۴/۹۴۴			
	کل	۱۲۷۷۳۶۵	۱۶۹				

نتایج تحلیل کواریانس به‌عمل‌آمده حاکی از آن است که شرکت در دوره انتقال و دریافت محتوای آموزشی مرتبط با آن به‌طور معنی‌داری بر افزایش سرمایه روان‌شناختی سوادآموزان شرکت‌کننده تأثیر دارد و می‌توان ۶۵/۱ درصد از تغییرات سرمایه روان‌شناختی آنان را بر پایه شرکتشان در دوره انتقال تبیین کرد.

■ بحث و نتیجه‌گیری ■

همان‌طور که نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهند، سوادآموزی بر افزایش سرمایه اجتماعی و روان‌شناختی سوادآموزان زن شرکت‌کننده در دوره‌های سوادآموزی به‌طور معنی‌دار تأثیر دارد و با تداوم سوادآموزی بر میزان آن افزوده می‌شود. نتایج حاصل از این پژوهش با یافته‌های پژوهشی جین و گروت (۲۰۰۹) مبنی بر افزایش اعتماد اجتماعی بر اثر آموزش و پرورش، و یافته‌های گلیرز، لایسون، شانگمن^{۲۵} و کریستین^{۲۶} (۱۹۹۹) در ارتباط با تأثیر آموزش مدرسه‌ای بر گرایش افراد به عضویت در سازمان‌های اجتماعی هم‌خوانی دارد. بنابراین می‌توان چنین استنباط کرد: بیشتر افرادی که از سواد (حتی در سطوح عالی) بهره می‌برند، اعتماد بیشتری به سایر مردم دارند و میل بیشتری دارند که با سازمان‌های اجتماعی همکاری و در امور اجتماعی مشارکت کنند. در واقع می‌توان اظهار داشت که آموزش و پرورش در قالب سوادآموزی روی سرمایه اجتماعی تأثیر می‌گذارد و می‌تواند خودش را در قالب ارتباطات مؤثر بین فردی نشان دهد.

از سوی دیگر، یافته‌های این پژوهش با یافته‌های تامرز (۲۰۱۶) نیز هم‌خوانی دارد. زیرا مطابق با پژوهشی که او در این زمینه (رابطه فرصت‌های یادگیری و سرمایه روان‌شناختی) انجام داد، نتیجه گرفت که بین این دو متغیر به میزان ۰/۲۰ هم‌بستگی مثبت وجود دارد.

بنابراین، در تبیین یافته‌های پژوهش حاضر همان‌طور که اف و فنچ (۲۰۰۲)، به نقل از جین و گروت، (۲۰۰۹) گفته‌اند، می‌توان چنین اظهار داشت: آموزش و پرورش یکی از مهم‌ترین تعیین‌کننده‌های سرمایه اجتماعی است و جهت‌گیری آینده جامعه را نشان می‌دهد. این آموزش و پرورش است که سرمایه‌های شناختی، اخلاقی، اجتماعی و... را به یادگیرندگان آموزش می‌دهد و به‌واسطه آن، یادگیرندگان آموزش‌های لازم شهروندی را دریافت می‌کنند و هنجارهای پایه و مسئولیت‌پذیری در جامعه و زندگی فردی را به‌خوبی یاد می‌گیرند، ساختار ارزشی آنان شکل می‌پذیرد و با امیدواری و اعتماد بیشتری برای زندگی واقعی آماده می‌شوند. در واقع، آموزش انسان را به سرمایه انسانی تبدیل می‌کند و علاوه بر افزایش سرمایه اجتماعی آنان، بر ویژگی‌های روان‌شناختی شان نیز اثر می‌گذارد که از آن می‌توان به‌عنوان سرمایه روان‌شناختی یاد کرد.

نکته خاص در این باره آن است که ایجاد شبکه‌های اجتماعی تحمیلی یا حضور تحمیلی در کلاس‌های درس، منجر به شکل‌گیری سرمایه اجتماعی موقتی انجامد و ممکن است در کوتاه‌مدت و به صورت موقعیتی تأثیر مثبتی بر سرمایه روان‌شناختی داشته باشد. در صورتی که در شبکه‌های اجتماعی انتخابی یا خلق شده (که فرد به دلخواه در آن‌ها حضور می‌یابد)، سرمایه اجتماعی افراد به طور انعطاف‌پذیر گسترش می‌یابد و به تجلی سرمایه روان‌شناختی عمیق و پایدار منتهی می‌شود. در نتیجه، مطابق نظر آدلر و وان (۲۰۰۲)، افرادی که از سرمایه روان‌شناختی غنی برخوردارند، توانایی بیشتری برای تعاملات گروهی و مشارکت اجتماعی دارند. زیرا آنچه افراد را به یکدیگر پیوند می‌دهد و موجب تکرار، تداوم و افزایش تعاملات می‌شود، سرمایه روان‌شناختی است.

وقتی به ابعاد سرمایه روان‌شناختی (امیدواری، خوش‌بینی، کارآمدی و تاب‌آوری) به‌خوبی توجه کنیم، متوجه می‌شویم. «امیدواری» یکی از ویژگی‌های انسان است که به او کمک می‌کند نامیدی را پشت سر بگذارد، هدف‌های خود را پی بگیرد و احساس تحمل‌ناپذیر بودن آینده را کاهش دهد. «خوش‌بینی» به جهت‌دهی به هدف‌های اشاره دارد که در آن به‌طور معمولی پیامدهای مثبت مورد انتظارند و این پیامدها، عوامل ثابت، کلی و درونی در نظر گرفته می‌شوند. «خودکارآمدی» دریافت و داوری فرد درباره مهارت‌ها و توانمندی‌هایش برای انجام کارهایی است که در موقعیت‌های ویژه انجام آن‌ها ضروری است. باور او درباره توانایی‌هایش برای انجام کارها، بر چگونگی عملکردش مؤثر است. در نهایت، «تاب‌آوری» سازگاری مثبت در واکنش به شرایط ناگوار را در فرد شکل می‌دهد و فرد را توانا می‌سازد که به‌طور مشارکت‌کننده‌ای فعال و سازنده با نامالایمات محیطی مقابله کند و محیط مناسبی را برای خودش ایجاد کند.

بنابراین، سوادآموزی و آموزش مداوم بزرگسالان، اهرم توسعه پایدار و رکن اصلی توانمندسازی اجتماعی محسوب می‌شود و سوادآموزی عامل یا ابزار بالقوه‌ای است که می‌توان از آن برای توسعه همه‌جانبه افراد جامعه در ابعاد گوناگون اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و... استفاده کرد. هر چه سوادآموزی و آموزش بزرگسال در برنامه‌های رشد و توسعه کشور از جایگاه خاصی برخوردار شود، می‌تواند نقش مؤثری در توسعه پایدار داشته باشد. به دلیل بنیادی بودن آموزش در دوره سوادآموزی (همان‌طور که یافته‌های پژوهش نشان دادند)، لازم است محتوای آموزشی با به‌کارگیری روش‌های تدریس فعال و فعالیت محور با جدیت و توجه به مخاطبان ارائه شود. در این راستا، تنظیم محتوای آموزشی بر پایه نیازها، علاقه‌ها، تجربه‌ها و امور روزمره سوادآموزان می‌تواند مفید واقع شود.

منابع

- حسن پور رودبارکی، مریم و لبادی، زهرا. (۱۳۹۵). اهمیت سرمایه انسانی در هزاره سوم. فصلنامه مطالعات روان‌شناختی و علوم تربیتی، ۲(۷)، ۴۶-۴۵.
- ریماز، شهناز؛ مرادی، یوسف و ابوالقاسمی، جمیله. (۱۳۹۴). بررسی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در زنان سرپرست خانوار با استفاده از تحلیل عاملی تأییدی. مجله علوم پزشکی رازی، ۲۲(۱۳۵)، ۱۴۸-۱۴۰.
- سازمان نهضت سوادآموزی ایران. (۱۳۹۴). گزارش کارگاه تخصصی توسعه سوادآموزی از طریق مراکز یادگیری محلی و یادگیری همراه. تهران: سازمان نهضت سوادآموزی ایران.
- سید نورانی، سید محمدرضا؛ سجادی، معصومه سادات؛ فروزان، فائزه و جهانگرد، فاطمه. (۱۳۹۴). بررسی نقش آموزش در ایجاد سرمایه اجتماعی در ایران (۱۳۹۰-۱۳۶۰). فصلنامه علمی پژوهشی پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، ۵(۲۰)، ۴۴-۳۱.
- شریفیان ثانی، مریم. (۱۳۸۰). سرمایه اجتماعی، مفاهیم و چارچوب نظری، فصلنامه رفاه اجتماعی، ۱(۲)، ۱۸-۵.
- شکر بیگی، عالیبه. (۱۳۹۰). مدرن‌گرایی و سرمایه اجتماعی خانواده، درآمدی بر جامعه‌شناسی خانواده در ایران. تهران: جامعه‌شناسان.
- صنوبری، محمد. (۱۳۸۸). مقدم‌هایی بر سرمایه انسانی، مفاهیم، ویژگی‌ها و شاخص‌های اندازه‌گیری. ماهنامه توسعه انسانی پلیس، ۶(۲۲)، ۱۳۶-۱۱۹.
- فیلد، جان. (۱۳۸۶). سرمایه اجتماعی، (ترجمه غلامرضا غفاری و حسین رضائی). تهران: کویر. (اثر اصلی در سال ۲۰۰۳ چاپ شده است).
- لوتانز، فرد؛ اولوی، برولاجی و یوسف، کارولین ام. (۱۳۹۲). سرمایه روان‌شناختی سازمان تحول در تربیت رقابتی سرمایه انسانی، (ترجمه عبدالرسول جمشیدیان و محمد فروهر). تهران: آبیژ (اثر اصلی در سال ۲۰۰۷ چاپ شده است).
- متوسلی، محمود و آهنجیان، محمدرضا. (۱۳۸۱). اقتصاد آموزش و پرورش. تهران: سمت.
- معاونت آموزشی سازمان نهضت سوادآموزی ایران. (۱۳۹۳). آیین‌نامه آموزشی، سنجش و ارزشیابی دوره‌های آموزشی. تهران: سازمان نهضت سوادآموزی ایران.
- معاونت آموزشی سازمان نهضت سوادآموزی ایران. (۱۳۹۰). برنامه درسی مرحله اول آموزش بزرگسالان نهضت سوادآموزی ایران. تهران: سازمان نهضت سوادآموزی ایران.
- مؤسسه آمار سازمان علمی فرهنگی ملل متحد. (۱۳۹۴). اجرای برنامه پایش و سنجش سواد، (ترجمه مصطفی حسن نژاد). تهران: سازمان نهضت سوادآموزی ایران. (اثر اصلی در سال ۲۰۱۲ چاپ شده است).
- نازک تبار، حسین و ویسی، رضا. (۱۳۸۷). واکاری رابطه سرمایه اجتماعی خانواده با تحصیل فرزندان. مجله فرایند، مدیریت و توسعه، ۶۹(۶)، ۱۵۰-۱۲۳.
- یونسکو. (۱۳۷۱). مسائل و فرایندهای دستیابی به سواد فرصت طلایی، (ترجمه سید محمد ترابی). تهران: مؤسسه بین‌المللی روش‌های سوادآموزی بزرگسال و وزارت فرهنگ و آموزش عالی. (اثر اصلی در سال ۱۹۸۹).
- Adler, P.S., & Kwon, S.W. (2002). Social capital: Prospects for a new concept. *Academy of Management Review*, 27(1), 17-40.
- Glaeser, Edward L., Laibson, D., Scheinkman, Jose A. and Scouter Christine L. (1999). *What is social capital, the determinants of trust and trustworthiness?* NBER working paper 7216. National Bureau of Economic Research, Inc
- Jian, Huang and Groot, win. (2009). A Meta - Analysis of the Effect of Education on social capital. *Economics of Education Revive*, 28(4), 454-464.
- Tummers, Dennis (2016). *The influence of learning opportunities and Psychological capital on innovative work behavior: The case of a global company* (master's Thesis). Tilburg University, Netherlands.

پی‌نوشت‌ها

1. Integration
2. Schultz
3. Baker
4. Social Capital
5. Onyx
6. Bullen
7. Field
8. Bourdoeu
9. Nahapiet
10. Ghoshal
11. Glaeser
12. Laibson
13. Jian
14. Groot
15. Nie
16. Luthans
17. Youssef
18. Avolio
19. Tummers
20. Coleman
21. Offe
22. Fuchs
۲۳. دوره‌ای است که به‌منظور دستیابی افراد بزرگسال بی‌سواد بالای ۱۰ سال دارای کارنامه قبولی پایه اول، دوم ابتدایی یا دوره مقدماتی نهضت سوادآموزی- به حداقل سواد، طراحی و اجرا می‌شود. طول این دوره حداقل ۴۰۰ و حداکثر ۵۵۰ ساعت است
۲۴. دوره‌ای است که فرصت ادامه تحصیل را برای کسانی که دوره سوادآموزی را گذرانده‌اند یا کسانی که فاقد شرایط ادامه تحصیل در نظام آموزش و پرورش رسمی هستند، فراهم می‌سازد. طول این دوره ۸۰۰ ساعت است
25. Scheinkman
26. Christine

The impact of the literacy education on increasing the societal and psychological capital of the literacy learners

Ahmad Sharifān, PhD Candidate in Assessment & Measurement at the University of Tehrān¹

Ali Bāgherzāde, PhD Candidate in Cultural Management at the Supreme National Defense University, Tehrān, Irān²

Mahdi Nāmjoomanesh, PhD Candidate in Educational Psychology at Islāmic Āzād University (Central Tehrān Branch)³

Ābedin Bāzgir, MA in Educational Management at the Institute for Management and Planning Studies⁴

Abstract

The main aim of this research was studying the effect of the learner's participation on the literacy courses along with the relevant educational content on increasing the societal and psychological capital of the literacy learners. It was a quasi-experimental study with with pre and post-tests control group design. The research sample included 480 literacy learners from Sistān and Blouchestān, West Azerbāijān and Alborz provinces who were selected purposefully from the target population, i.e., all the persons who had registered and attended in one of the literacy courses across the country. Half of the selected learners were assigned to the experimental group and another half were assigned to the control group (120 basic literacy learners, 120 transition course learners). Then, the researchers assessed the research variables, using two researcher-made scales which had internal consistency (social capital from 0.75 to 0.84 and social capital from 0.80 to 0.90). The results of covariance analysis revealed that the participation of the learners in the literacy courses has a significant effect on increasing the societal and psychological capital of the participants. Also, the results of the survey showed that the continuity of the learning literacy has 12.6 % effect size in increasing the societal capital (0.502 in literacy courses and 0.628 in transition courses). In addition, this continuity had 32.4% effect size in enhancing the psychological capital (0.327 in literacy courses and of 0.651% in transition course).

Keywords

Literacy Education - Societal Capital - Psychological Capital - Literacy Learners

1. a_sharifan2003@yahoo.com (Corresponding Author)
3. mnamjoo@chmail.ir

2. bagherzadeh.lmo@gmail.ir
4. a.bazgir1346@chmil.ir